

Book Review: What is Digital History? by Hannu Salmi แนะนำหนังสือ: What is Digital History? โดย ฮันนู ซาลมี

Surachet Suklarpkit

สุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Reviewer

e-mail: ssukhlabhkich@gmail.com

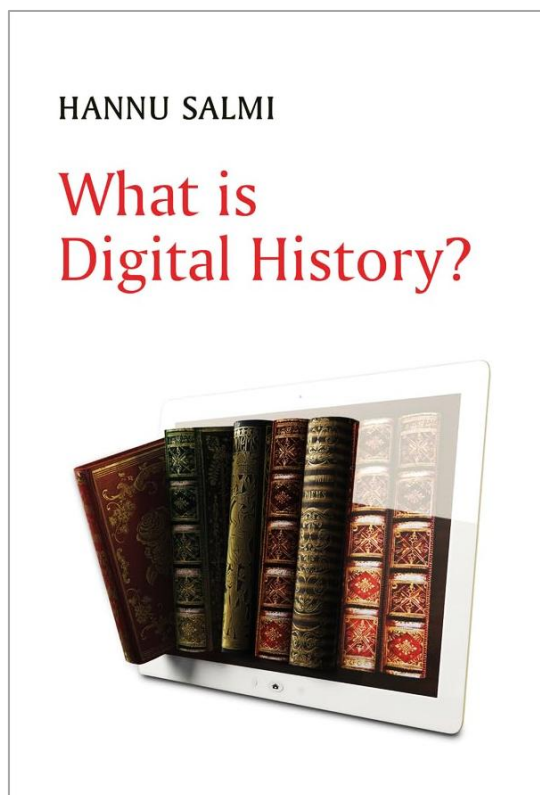
Received 26-04-2026

Revised 03-07-2026

Accepted 07-07-2026

How to Cite:

Suklarpkit, S. (2026). Book
Review: What is Digital History?
by Hannu Salmi. *Journal of Arts
and Thai Studies*, 48(2), E6843
(1-4).

Salmi, H. (2021). *What is Digital History?* Cambridge: Polity. 156 pages.

แวดวงมนุษยศาสตร์ในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการเติบโตอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีดิจิทัล และกำลังติดตามความเปลี่ยนแปลงจากเทคโนโลยีนี้อย่างใกล้ชิด ไม่เว้นแม้แต่ในประเทศไทยที่มนุษยศาสตร์ถูกลดทอนความสำคัญลงเป็นอย่างมาก ประวัติศาสตร์ซึ่งถือเป็นแขนงหนึ่งของมนุษยศาสตร์ก็เช่นกันที่ไม่มีทางรอดจากความเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลไปได้ นักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันได้กลายเป็นนักประวัติศาสตร์ดิจิทัลไปแล้วโดยปริยาย เพราะต่างก็ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็คืออินเทอร์เน็ต (internet) ซึ่งถือเป็นความหมายอย่างกว้างของประวัติศาสตร์ดิจิทัล (digital history) ยิ่งไปกว่านั้นคือเทคโนโลยีดิจิทัลยังส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อความเข้าใจเกี่ยวกับอดีต แนวทางในการค้นคว้าประวัติศาสตร์ และการสื่อสารข้อค้นพบของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งถือเป็นความหมายอย่างแคบของประวัติศาสตร์ดิจิทัล ประวัติศาสตร์ดิจิทัลจึงก้าวขึ้นมาเป็นหนึ่งในแนวพินิจใหม่ทางประวัติศาสตร์ (ดู Winter, 2019) ควบคู่ไปกับแนวพินิจอื่น ๆ ที่พยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ให้แก่ประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการขยับออกจากกรอบแนวคิดเรื่องพื้นที่และเวลาแบบเดิม การลดความสำคัญของมนุษย์ในฐานะศูนย์กลางของเรื่อง หรือการข้ามให้พ้นไปจากอิทธิพลของการศึกษาที่เน้นแต่ภาษาหรือตัวอักษรก็ตาม

นักประวัติศาสตร์ในวันนี้อาจนั่งทำงานอยู่ที่บ้านหรือที่ทำงานของตนเองโดยอาศัยหลักฐานที่ถูกแปลงเป็นดิจิทัล (digitized) และเข้าถึงได้จากหน้าจอคอมพิวเตอร์ด้วยการกระดิกปลายนิ้วที่ถนัดของตนเองลงบนเมาส์ (mouse) ไม่ก็ทัช หรือไม่มีเครื่องมือใหม่ ๆ คอยช่วยเหลือในการสืบค้นอดีต ต่างจากประสบการณ์ของนักประวัติศาสตร์ก่อนหน้าที่ต้องก้าวเท้าออกจากบ้านไปยัง

ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ หรือสารพัดสถานที่เป็นแหล่งข้อมูล และละเอียดไปกับการพลิกเอกสารดูทีละหน้าด้วยมือและตาของตนเอง (ดู Farge, 2013) ทว่านักประวัติศาสตร์ไทยจะให้ความสนใจประวัติศาสตร์ดิจิทัลไม่มากนัก สวนทางกับความเป็นจริงที่บทบาทของดิจิทัลต่อการทำงานของนักประวัติศาสตร์มีมากขึ้นทุกเมื่อเชื่อกัน งานศึกษาเพียงเรื่องเดียวที่มีอยู่คือบทความวิจัยของพนารัตน์ อานามวัฒน์ และ ณรงค์ บริจินดากุล ที่แนะนำประโยชน์ของปัญญาประดิษฐ์หรือ artificial intelligence (AI) ในการช่วยสืบค้นข้อมูล พื้นฟูหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อ่านเอกสาร และวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมกับชี้ให้เห็นข้อจำกัดของ AI โดยเฉพาะจากปัญหาความเลื่อนลอยของข้อมูล (data drift) และขั้นตอนวิธีหรืออัลกอริทึม (algorithm) ของ AI ที่มักทักท้วงกันว่าเป็นภาววิสัย (Anamwathana, & Borijindagoon, 2022) อย่างไรก็ดี ประวัติศาสตร์ดิจิทัล ทั้งในฐานะเครื่องมือของนักประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อมใหม่ของการทำงาน ยังคงมีด้านอื่น ๆ ที่เราต้องทำความรู้จักอีกไม่น้อย

What is Digital History? ของ ฮันนู ซาลมี (Hannu Salmi) ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยแห่งตุรกุ (University of Turku) ประเทศฟินแลนด์ (Finland) คือหนังสือเล่มที่จะพาเราไปสำรวจภูมิทัศน์ที่แปลงไปของประวัติศาสตร์เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่คู่มือแนะนำการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสืบค้น วิจัย และนำเสนออดีต ซาลมีเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นความเป็นมาอย่างคร่าว ๆ ของประวัติศาสตร์ดิจิทัลที่เป็นรูปเป็นร่างขึ้นอย่างมากในทศวรรษที่แล้ว ซึ่งเป็นผลจากการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ (computerization) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระทั่งก่อให้เกิดสังคมสารสนเทศ (information society) ขึ้นดังที่เป็นในปัจจุบัน และนำไปสู่การตื่นตัวอย่างกว้างขวางที่จะทำให้อดีตสามารถเข้าถึงได้ทางออนไลน์ จากนั้นจึงนิยามประวัติศาสตร์ดิจิทัลว่าเป็นแนวทางในการสอบสวนและนำเสนออดีตโดยใช้เทคโนโลยีสื่อสารแบบใหม่และเครื่องมือสื่อต่าง ๆ รวมถึงการทดลองวิเคราะห์ ผลิต และเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการเชิงคอมพิวเตอร์ (computational method) ก่อนจะประมวลให้เห็นว่าคุณลักษณะของประวัติศาสตร์ดิจิทัลในปัจจุบันถูกกำหนดด้วยห้าองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ แหล่งข้อมูลของอดีต วิธีการอ่านหลักฐาน การวิเคราะห์แผนที่และภาพ ความท้าทายของการวิจัย และรูปแบบการนำเสนออดีต

ในบทแรก ซาลมีชี้ให้เห็นว่าอดีตแบบดิจิทัล (digital past) กำลังมีมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากการแปลงข้อมูลจำนวนมากมาเกี่ยวกับอดีตให้เป็นดิจิทัลในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมา และการเกิดขึ้นของข้อมูลดิจิทัลโดยกำเนิด (born-digital data) ที่มีขนาดมหึมา สำหรับการแปลงให้เป็นดิจิทัล ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 หอจดหมายเหตุ ห้องสมุด และหอศิลป์ต่าง ๆ ในยุโรปและอเมริกาได้ริเริ่มโครงการแปลงวัตถุกายภาพของอดีตและมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นหนังสือรูปเล่ม เอกสารโบราณ แผนที่ หนังสือพิมพ์ ภาพถ่าย ภาพยนตร์ โน้ตเพลง (music sheet) หรือวัสดุบันทึกเสียงก็ตาม ขณะเดียวกัน ยุคสมัยของดิจิทัลโดยกำเนิดที่เริ่มขึ้นแล้วตั้งแต่ไมโครคอมพิวเตอร์ (microcomputer) กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนในทศวรรษ 1980 ก็ทำให้ข้อมูลดิจิทัลเพิ่มขึ้นอีกอย่างท่วมท้น เช่น ภาพ วิดีทัศน์ เกม เพลง การถ่ายทอดสดผ่านสัญญาณต่อเนื่อง (live streaming) สื่อสังคมหรือโซเชียลมีเดีย (social media) และอีเมล (email) อย่างไรก็ดี อดีตแบบดิจิทัลเหล่านี้ก็ไม่ได้ปลอดภัยจากอคติ และมีความจำเป็นที่นักประวัติศาสตร์ต้องทำความเข้าใจการดำรงอยู่และเงื่อนไขทางความรู้ของข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบดิจิทัลที่ส่งผลต่อการทำความเข้าใจอดีตไม่น้อย ซาลมีตั้งข้อสังเกตว่า นักประวัติศาสตร์อาจสนใจยุคสมัยหนึ่งมากกว่าอีกยุคสมัยเพราะข้อมูลจากยุคนั้นถูกแปลงเป็นดิจิทัลมากกว่ายุคอื่น ๆ หรือสนใจข้อมูลในรูปแบบดิจิทัลเฉพาะประเภทที่เข้าถึงได้โดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องลิขสิทธิ์และไม่มีค่าใช้จ่ายเท่านั้น ขณะที่ข้อมูลดิจิทัลโดยกำเนิดก็จะเป็นปัญหาของนักประวัติศาสตร์ในอนาคต ทั้งในแง่การเข้าถึงปริมาณที่ล้นหลาม และธรรมชาติที่ผิดเพี้ยนไปจากเมื่อแรกกำเนิด

เมื่อเกิดอดีตแบบดิจิทัล การอ่านตัวบทซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจอดีตย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย บทที่สองของหนังสืออภิปรายเรื่องนี้ โดยชี้ให้เห็นว่า การอ่านระยะไกล (distant reading) ที่ถอยห่างจากตัวบทเพื่อมองหาภาพใหญ่และความเชื่อมโยงของตัวบทจำนวนมากคือวิธีการสำคัญในการจัดการข้อมูลมหัต (big data) และความเป็นตัวบท (textuality) ที่เปลี่ยนรูปมาสู่ดิจิทัล ซาลมีชี้ให้เห็นว่า ข้อมูลอันเหลือคณานับในคลังดิจิทัลนั้นเกินไปกว่าความสามารถของมนุษย์ที่จะอ่านได้หมด อาทิ หนังสือพิมพ์จากหลายประเทศทั่วโลกที่ถูกแปลงเป็นดิจิทัลแล้วเกินร้อยล้านหน้า การอ่านระยะใกล้ (close reading) ที่เน้นลงลึกไปในตัวบทและเป็นที่คุ้นเคยกันดีในหมู่นักประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 จากกระแสประวัติศาสตร์วัฒนธรรมใหม่ (new cultural history) จึงไม่เพียงพออีกต่อไป การอ่านระยะไกลคือทางเลือกที่นักประวัติศาสตร์ในยุคดิจิทัลสามารถสลับมาใช้ร่วมกับการอ่านระยะใกล้ได้ ซึ่งจะนำไปสู่การตีความที่ลุ่มลึกขึ้น และการอ่านระยะใกล้ด้วยเครื่องมืออ่านข้อมูลดิจิทัลนั้นก็จะช่วยให้นักประวัติศาสตร์รับมือกับข้อมูลมหาศาล ย่อยและจัดระเบียบข้อมูล มองเห็นโครงสร้างและความเชื่อมโยง

ของข้อมูล เปรียบเทียบตัวบทจำนวนมากที่มีอยู่ในคลังดิจิทัล และสำรวจตัวบทที่ไม่เคยมีใครอ่านหรือถูกละเลยไป อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องมือช่วยอ่านก็อาจมีปัญหาจากสิ่งรบกวนทางดิจิทัล (digital noise) การอ่านอักขระผิด และข้อผิดพลาดของการรู้จำอักขระด้วยแสงหรือ optical character recognition (OCR)

ประวัติศาสตร์ดิจิทัลไม่ใช่เรื่องของตัวบทเท่านั้น แต่คือพื้นที่ ภาพ และเสียงด้วย ซาลมีเสนอในบทที่สามว่า แผนที่ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งข้อมูลประเภทแรกๆ ที่ได้รับความสนใจมาตั้งแต่ระยะแรกของประวัติศาสตร์ดิจิทัลนั้นมีส่วนช่วยในการตีความประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในแง่ที่สัมพันธ์กับพื้นที่ ขณะเดียวกัน คลังภาพและเสียงที่เก็บข้อมูลจำนวนมากมหาศาลในรูปแบบดิจิทัลก็ทำให้เกิดความเป็นไปได้ใหม่ๆ มากมาย ในกรณีภาพ นักประวัติศาสตร์อาจใช้การมองระยะไกล (distant viewing) ไปที่ข้อมูลอภิปันธุ์หรือเมตาดาตา (metadata) ของภาพในหอศิลป์หรือพิพิธภัณฑ์แทนการพินิจพิจารณาภาพอย่างละเอียดทีละภาพแบบเดิม เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ซาลมียกตัวอย่างว่า หากใช้คำว่า “เป็นลม (fainting)” เป็นคำสำคัญ (keyword) ในการสืบค้นภาพออนไลน์ที่รวบรวมไว้โดยพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ในฝรั่งเศสจาก RMN Photo ผู้ใช้ (user) ก็จะพบภาพการเป็นลมจากศตวรรษที่ 18 ซึ่งอาจนำไปสู่การวิจัยประเด็นที่น่าสนใจอย่างประวัติศาสตร์ของการเป็นลม (history of fainting) ได้ ในกรณีเสียง การรู้จำเสียงพูดหรือ automatic speech recognition (ASR) ก็จะช่วยนักประวัติศาสตร์ถอดเสียงพูดในวัสดุเสียงจากอดีตออกมาเป็นข้อความ ซึ่งจะเพิ่มประสิทธิภาพในการสืบค้นอดีตได้เป็นอย่างดี

ในบทที่สี่ ซาลมีเรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์ตระหนักถึงความจำเป็นของการทำงานแบบสหวิทยาการ เนื่องจากโลกปัจจุบันมีความท้าทาย ความซับซ้อน และความเสี่ยงใหม่ๆ อยู่เสมอ นักประวัติศาสตร์ต้องรับมือกับการมีทรัพยากรดิจิทัลจำนวนมากมหาศาลที่ความเชี่ยวชาญเฉพาะของตนเองไม่อาจจัดการได้โดยลำพัง และต้องก้าวออกจากสาขาวิชาของตนเองไปสู่การร่วมมือกับศาสตร์อื่น ๆ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดและกระบวนการทัศน์ใหม่ในระดับข้ามวิทยาการ (transdisciplinary) ขึ้นมา ตัวอย่างหนึ่งที่ซาลมีกล่าวถึงคือโครงการในมหาวิทยาลัยของเขาเองที่หยิบยืมส่วนชุดคำสั่งหรือซอฟต์แวร์ (software) ของนักวิจัยด้านชีวสารสนเทศศาสตร์ (bioinformatics) มาใช้ตรวจหาการใช้คำซ้ำ (text reuse) ในหนังสือพิมพ์เก่าจากศตวรรษที่ 19 ซึ่งช่วยให้ติดตามห่วงโซ่การทำซ้ำ (repetition chains) ของข้อมูลได้ ถึงกระนั้น ปัญหาของการทำงานแบบสหวิทยาการก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในทางปฏิบัติที่มักเกิดปัญหาจากความไม่สมมาตรทางความรู้ (knowledge asymmetry) และส่งผลให้นักประวัติศาสตร์กับนักวิจัยจากสาขาวิชาอื่นไม่สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานแบบสหวิทยาการจึงจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนกระบวนการทำงานซึ่งกันและกันระหว่างสาขาวิชาให้มากขึ้น

นอกจากการทำงานแบบสหวิทยาการ นักประวัติศาสตร์ในยุคดิจิทัลยังต้องประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการนำเสนออดีต ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ในห้องเรียนเท่านั้น แต่คือต่อหน้าสาธารณชนด้วย ประวัติศาสตร์ดิจิทัลจึงมีความใกล้ชิดกับประวัติศาสตร์สาธารณะ (public history) และปรับตัวไปสู่ประวัติศาสตร์ดิจิทัลเพื่อสาธารณะ (digital history for the public) ซาลมีอภิปรายเรื่องนี้ไว้ในบทที่ห้า โดยย้ำว่าการนำเสนออดีตต้องพูดภาษาเดียวกับปัจจุบันที่เน้นการสื่อสารเป็นภาพ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่นักประวัติศาสตร์รู้จักกันดีอยู่แล้ว ดังเช่นนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่มักนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณด้วยกราฟมาแล้วหลายทศวรรษ ทว่าเทคโนโลยีการแสดงผลภาพ (visualization technologies) และเครื่องมือดิจิทัลในปัจจุบันยิ่งทำให้นักประวัติศาสตร์วิเคราะห์ข้อมูลมหัตได้ด้วยการอ่านระยะไกล พร้อมทั้งนำเสนออดีตและความเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาให้ผู้ชมมองเห็นในแบบที่ตัวอักษรอย่างเดียวไม่สามารถทำได้ อีกทั้งยังเอื้อให้เกิดประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส (sensory experience) ที่ทำให้รู้สึกราวกับอยู่ในอดีต และเกิดความตื่นตัวในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ทั้งจากข้อมูลที่แสดงเป็นภาพ (visualizing data) การนำเสนอด้วยวิดีโอ (video presentation) และเทคโนโลยี ทั้งความเป็นจริงเสมือนหรือ virtual reality (VR) ความเป็นจริงเสริมหรือ augmented reality (AR) และความเป็นจริงผสมผสานหรือ mixed reality (MR)

What is Digital History? ปิดท้ายด้วยการตั้งข้อสังเกตว่า ในอนาคตประวัติศาสตร์ดิจิทัลอาจไม่จำเป็นต้องมี “ดิจิทัล” เป็นคำขยายอีกต่อไป เนื่องจากทรัพยากรและเครื่องมือดิจิทัลจะถูกใช้อย่างแพร่หลายจนคำนี้หมดความจำเป็นในการเน้นย้ำความใหม่หรือความเป็นดิจิทัลของประวัติศาสตร์ไปในที่สุด ซาลมีเสนอว่า ทิศทางของการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลในอนาคตเป็นสิ่งที่ไม่อาจคาดเดาได้ และประวัติศาสตร์ดิจิทัลต้องการนักประวัติศาสตร์ที่มีทักษะด้านการเขียนโปรแกรม (programming) ควบคู่ไปกับการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันต่าง ๆ เพื่อพัฒนาเครื่องมือและบริการที่จะขยายหนทางในการทำความเข้าใจสืบค้น และนำเสนออดีตต่อไป หนังสือเล่มนี้มีคุณูปการไม่น้อยในการชี้ให้เห็นเราว่า เทคโนโลยีดิจิทัลที่รุดหน้าไปอย่างรวดเร็วส่งผลต่อประวัติศาสตร์มากเพียงไร ทว่าด้วยความรวดเร็วนี้เอง หนังสือเล่มนี้จึงไม่ทันได้ประเมินถึงความเสี่ยงที่เปลี่ยนแปลงที่กำลัง

เกิดขึ้นในทุกวันนี้จากปัญญาประดิษฐ์เชิงสร้างสรรค์หรือ generative artificial intelligence (Gen AI) นอกจากนี้ แม้เนื้อหาของหนังสือจะไม่ได้กล่าวถึงกรณีของไทยโดยตรง แต่เราก็สามารถนำมาพิจารณาในบริบทประเทศไทย เพื่อตั้งคำถามว่าประวัติศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทยก้าวไปถึงระดับใดแล้วเมื่อเทียบกับระดับโลก ซึ่งเป็นขั้นแรกของการมองหาโอกาสและความเป็นไปได้ใหม่ๆ ให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในอนาคต

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลมาแล้วระยะหนึ่ง ดังเห็นได้จากการที่ทรัพยากรจำนวนมากซึ่งเก็บรักษาและให้บริการโดยหน่วยงานต่าง ๆ ถูกแปลงเป็นดิจิทัลอย่างต่อเนื่องในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ทว่าระบบการสืบค้นส่วนใหญ่ยังคงจำกัดอยู่เพียงการสืบค้นข้อมูลอภิธานศัพท์ และไม่รองรับการสืบค้นเนื้อหาฉบับเต็ม (full-text search) ด้วยเทคโนโลยีโอเพอร์ การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยจึงติดอยู่กับการอ่านระยะไกลแบบเดิม และยังไม่อาจพัฒนาไปสู่การอ่านระยะไกลเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลได้ ในทำนองเดียวกัน หากพิจารณาในแง่การทำงานแบบสหวิทยาการ นักประวัติศาสตร์ในประเทศไทยยังคงห่างไกลจากการมีส่วนร่วมกับนักวิจัยด้านอื่น ๆ เพื่อพัฒนาเครื่องมือจัดการทรัพยากรดิจิทัลอันมหาศาล ขณะที่การขยับตัวไปสู่ประวัติศาสตร์ดิจิทัลเพื่อสาธารณะก็ดูจะเกิดขึ้นอย่างจำกัดในหมู่นักประวัติศาสตร์ในประเทศไทย แม้ว่าประวัติศาสตร์สาธารณะจะเป็นที่รู้จักและมีการสำรวจสถานภาพความรู้ไว้บ้างแล้ว (ดู Chutikamoltham, 2023) อีกทั้งยังมีการเปิดสอนในระดับมหาวิทยาลัย ทั้งในระดับปริญญาบัณฑิตและระดับบัณฑิตศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทั้งหมดนี้อาจเป็นคำตอบที่บ่งบอกได้ในระดับหนึ่งว่าประวัติศาสตร์ดิจิทัลในประเทศไทยนั้นก้าวไปถึงระดับใดแล้วในปัจจุบัน

รายการเอกสารอ้างอิง (References)

- Anamwathana, P., & Borijindargoon, N. (2022). Panya Pradit (AI) Kap Kan Wichai Thang Prawattisat [Artificial Intelligence (AI) and Historical Research]. In C. Pattarakulvanit (Ed.), *Sinsat: Sanniphon Wichakan Sinlapsat Nai Wara 60 Pi Khana Sinlapsat Mahawithayalai Thammasat*. [LArts: Selected Academic Writings in Liberal Arts Commemorating the 60th Anniversary of the Faculty of Liberal Arts, Thammasat University]. (pp. 425–440). Nonthaburi: Aan. (In Thai)
- Chutikamoltham, C. (2023). Waduai Prawattisat Satharana: Kamnoet Niyam lae Khothokthiang. [On Public History: Origin, Definitions, and Debates]. *Journal of Liberal Arts, Thammasat University*, 23(2), 737–763. (In Thai)
- Farge, A. (2013). *The Allure of the Archives*. Scott-Railton, T. (Trans). New Haven & London: Yale University Press.
- Salmi, H. (2021). *What is Digital History?* Cambridge: Polity.
- Winter, J. (2019). Digital History. In M. Tamm, & P. Burke (Eds.), *Debating New Approaches to History*. (pp. 277–300). London: Bloomsbury Academic.

